

Το κράτος που όλοι σιγασιήσαμε

Η ΓΕΝΝΗΣΗ, Ο ΘΡΙΑΜΒΟΣ ΚΑΙ Η ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ «ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ»

1. Κάτι καλές ιδέες...

Ήταν λέει κάπου μέσα στη δεκαετία του '30 και ο πλανήτης συγκλονιζόταν από μια καπιταλιστική κρίση άνευ προηγουμένου. Τα αίτια της κρίσης ήταν ασαφή, χαμένα (για πολλούς από τους ανθρώπους της εποχής) στον τρόπο με τον οποίο η «οικονομική επιστήμη» τείνει να διαπλέκεται με τις ιδεολογίες του κεφαλαίου. Οι τρόποι αντιμετώπισης της κρίσης παραμένουν ανεξιχνίαστοι, χαμένοι (για εμάς) στο ατέρμονο παιχνίδι των «ιστορικών συμβάντων» με τον σημερινό κόσμο. Πάντως, είναι μάλλον γεγονός ότι κάπου μέσα στη δεκαετία του '30, ο μόλις εκλεγμένος πρόεδρος των ΗΠΑ Φράνκλιν Ρούζβελτ συναντήθηκε με τον Εθνικό Σύνδεσμο των Αμερικανών Βιομηχάνων. Αν πιστέψουμε την αφήγησή του, η συζήτηση αγρίεψε κάπως παραπάνω από ό,τι συνηθιζόταν στις συναντήσεις μεταξύ Αμερικανών προέδρων και βιομηχάνων:

Τους είπα: Πάνε τώρα πάνω από είκοσι τρία χρόνια που είμαι σε επαφή μαζί σας. Απ' ό,τι ξέρω ποτέ ο ΝΜΑ [National Manufacturer's Association] σε όλη αυτή την περίοδο δεν μελέτησε ούτε πήρε ποτέ θέση πάνω στο ζήτημα του κατώτατου μισθού· σε όλη αυτή την περίοδο δεν μελετήσατε ποτέ ούτε πήρατε θέση σχετικά με τη μείωση της υπερβολικής διάρκειας εργασίας· δε μελετήσατε ούτε πήρατε θέση σχετικά με την αποζημίωση των εργατικών ατυχημάτων παρά μόνο για να εκφράσετε την αντίθεσή σας· δε μελετήσατε ούτε πήρατε άλλη, εκτός από την αντίθετη, θέση σχετικά με την ασφάλιση κατά της ανεργίας. Ο απολογισμός των πεπραγμένων του συνδέσμου σας κατά τα είκοσι τελευταία αυτά χρόνια είναι λοιπόν απλούστατος. Διορθώστε με αν έκανα κάποιο λάθος. Είπαν: "Όχι, έχετε δίκιο!"

Πάνω από είκοσι τρία χρόνια γνωριμίας... σαν παλιό παντρεμένο ζευγάρι, ο πρόεδρος και οι βιομήχανοι είχαν έναν κώδικα συνεννόησης ακατανόητο στους υπόλοιπους. Και είναι σε αυτή την δική τους ιδιαίτερη γλώσσα που βρίσκουμε να καταγράφονται οι απαρχές των ιδεών περί κρατικής πρόνοιας. Ο κατάλογος του Ρούζβελτ (ο κατώτατος μισθός, η μείωση των ωρών εργασίας, τα εργατικά ατυχήματα, το επίδομα ανεργίας) παρουσιάζεται σαν προφανής, ειδικά στα μάτια του σημερινού αναγνώστη. Στην πραγματικότητα ήταν πρωτοφανής. Όχι τόσο ως κατάλογος θεμάτων· όλα αυτά (πόσο δουλεύουμε; πόσα παίρνουμε; τι γίνεται όταν δεν δουλεύουμε; τι γίνεται όταν πάθουμε ατύχημα; τι κάνουμε τα παιδιά μας όταν δουλεύουμε;) ήταν από τα βασικά ζητήματα που απασχολούσαν την εργατική τάξη των αρχών του εικοστού αιώνα. Και προεγγίζονταν μέσα από ένα ρεπερτόριο εργατικών και οικογενειακών πρακτικών αλληλοϋποστήριξης, απεργιών και καθημερινής μάχης στους χώρους εργασίας. Το πραγματικά πρωτοφανές δεν ήταν ο ίδιος ο κατάλογος, αλλά η ιδέα σύμφωνα με την οποία το κράτος θα μπορούσε να ασχοληθεί με τέτοια ζητήματα και μάλιστα να επιβάλλει στους βιομήχανους και τους εργάτες συγκεκριμένους κανόνες, με τους οποίους οι ίδιοι οι βιομήχανοι και οι εργάτες (ο καθένας με τον τρόπο του και για τους λόγους του) δεν επιθυμούσαν να συμμορφωθούν. Το πρωτοφανές στην συγκεκριμένη συζήτηση ήταν ότι το κράτος επιζητούσε να έχει λόγο για αυτό που έως τότε γινόταν αντιληπτό ως αποκλειστικό χωράφι των αφεντικών, των εργατών και της μεταξύ τους μάχης.

Η έως τότε κυρίαρχη ιδέα περί της σχέσης του καπιταλιστικού έθνους κράτους με το εθνικό του κεφάλαιο, έχει μείνει στην ιστορία κάτω από την ταμπέλα laissez-faire (λεσέ φερ, αφήστε να πράξουν). Ήταν μια ιδεολογία που γεννήθηκε μαζί με την ανάδυση του καπιταλισμού στην Αγγλία του 17^{ου} αιώνα

και, όπως όλες οι ιδεολογίες του βεληνεκούς της, ήταν παιδί της ιστορικής της συγκυρίας, σχεδιασμένη σύμφωνα με τις τρέχουσες ανάγκες. Σύμφωνα με την ιδεολογία του laissez-faire, ο τρόπος επιδίωξης του «γενικού καλού», δεν ήταν παρά η απόδοση στο άτομο της ελευθερίας να πράττει κατά πώς του επιβάλλει η επιδίωξη του ατομικού του συμφέροντος. Η ιδέα σύμφωνα με την οποία «το φωτισμένο ατομικό συμφέρον υπηρετεί πάντα το κοινό συμφέρον». Συνεπώς το αριστοκρατικό κράτος του ελέω Θεού βασιλιά έπρεπε να υποχωρήσει μπροστά στα συμφέροντα της νεογέννητης τάξης των αστών καπιταλιστών. Σήμερα αυτή η ιδέα έχει ξαναγίνει της μόδας έως που να μπαίνει και θέμα στην έκθεση των πανελληνίων εξετάσεων, στην εποχή του Ρούζβελτ όμως, θεωρούνταν το τελικό απαύγασμα της ανθρώπινης σοφίας, ήταν αδιαμφισβήτητη και ακλόνητη. Αρκεί κανείς να σημειώσει ότι στο λογαριασμό της πιστωνόταν τα γραπτά του Λοκ, του Χιουμ, του Ρουσό, του Μπένθαμ, του Μιλς και τελικά ακόμη και η θεωρία του Δαρβίνου, σύμφωνα με την οποία ο ανταγωνισμός με στόχο την ατομική επιβίωση φτιάχνει, όχι μόνο τον κόσμο της «οικονομίας», αλλά ολόκληρο τον κόσμο των έμβιων όντων.

Δηλαδή, αυτά που με τόση φυσικότητα ο Ρούζβελτ εμφάνιζε ως προφανή, ήταν έως πρότινος πρωτοφανή. Ο Τζον Μέιναρντ Κέινς, ο νέος διανοούμενος του κεφαλαίου που είχε αναλάβει να τα βάλει με τις orthoδοξίες του 19^{ου} αιώνα με πρώτη εκείνη του laissez-faire, είχε συνείδηση ότι, στην πραγματικότητα, το εγχείρημα που είχε αναλάβει ήταν μια διανοητική επανάσταση εξίσου ριζική και εξίσου απαραίτητη για το κεφάλαιο με εκείνη του 17^{ου} αιώνα. Πολλές φορές βρισκόταν, αυτός ο οικονομολόγος του κεφαλαίου, αναγκασμένος να παίζει τον ρόλο του ιστορικού των ιδεών, να δείχνει ότι οι ιδέες είναι παιδιά των καιρών τους, ακόμη και αν πρόκειται για τη θεωρία του Δαρβίνου, και να καταλήγει (αν και όχι με αυτή τη διατύπωση) ότι αν οι ιδέες της αστικής τάξης δεν αλλάξουν μαζί με τις ανάγκες του ταξικού πολέμου, τότε είναι πιθανόν η αστική τάξη να ακολουθήσει τη μοίρα των δεινοσαύρων.²

Οπότε στη συνάντησή του με τους παλιούς του γνώριμους του συνδέσμου βιομηχάνων, ο πρόεδρος Ρούζβελτ είχε στιβαρή θεωρητική υποστήριξη. Αλλά είχε και κάτι παραπάνω: μια πανίσχυρη, συνεπώς δελεαστική, ιδέα για τη σχέση μεταξύ εθνικού κράτους και εθνικού κεφαλαίου. Ήταν η ιδέα της ανάδειξης του κράτους σε ρυθμιστή και οργανωτή, τόσο της γενικής κοινωνικής παραγωγικής διαδικασίας, όσο και της ταξικής πάλης.

2. Καλές ιδέες για τα κράτη του μεσοπολέμου και ειδικά για το ελληνικό

Αντίθετα δηλαδή με ό,τι νομίζουν όσοι εντρυφούν έκθαμβοι στη βαθιά σκέψη των κυρίων Τσίπρα και Βαρουφάκη, στο επίκεντρο του κείνσιανισμού δεν βρισκόταν η φιλόφρωνη ιδέα της «κρατικής βοήθειας προς τους εργαζομένους», αλλά η απόφαση του κράτους να αναλάβει τα ηνία της διεξαγωγής της ταξικής πάλης. Αυτή η ανάδειξη του κράτους στο επίκεντρο βρήκε άμεση πολιτική εφαρμογή στις σκληρές δικτατορίες που αναδείχθηκαν στην εξουσία κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Όπως μας έμαθε ο Σέρτζιο Μπλόνια για παράδειγμα, στη Γερμανία, το ναζιστικό κράτος χρησιμοποίησε τις δομές του «συστήματος πρόνοιας» που είχαν ήδη στηθεί κατά τη διάρκεια της βαϊμαριανής δημοκρατίας για να καταγράψει την εργατική τάξη, να την κατηγοριοποιήσει σε «κοινωνικούς» και «α-κοινωνικούς» και τελικά να την εντάξει σε δομές εγκλεισμού και καταναγκαστικής εργασίας.³ Μάλιστα η συγκεκριμένη χρήση του συστήματος πρόνοιας δεν χρειάστηκε πολλή δουλειά ή κάποια ριζική μεταβολή. Ήταν ήδη παρούσα στον τρόπο με τον οποίο είχαν συσταθεί οι

κρατικές γραφειοκρατικές δομές πριν από το 1933 και την άνοδο των ναζιστών στην εξουσία. Το σύστημα κρατικής πρόνοιας της Βαϊμάρης κατέληξε οργανικό κομμάτι του ναζιστικού κράτους, γιατί ήταν ήδη σχεδιασμένο για τέτοια χρήση.

Η ελληνική περίπτωση είναι ακόμη πιο απόκρυφη, αλλά όχι λιγότερο ξεκάθαρη. Είναι βέβαια γεγονός ότι από την μικρασιατική καταστροφή και μετά το ελληνικό κράτος είχε αγκαλιάσει την ιδεολογία του *laissez faire*. Η εκμετάλλευση και η στέγαση του νέου εργατικού δυναμικού των προσφύγων έγινε με όρους βρετανικού 19^{ου} αιώνα, βασισμένη στη δουλειά με την ημέρα και το κομμάτι, στη μικρή επιχείρηση, την αυθαίρετη παράγκα και τον αποκλεισμό σε γκέτο. Από την άλλη, το ίδιο μεγάλο κρατικό εγχείρημα, η «αποκατάσταση των προσφύγων», έστησε στο εσωτερικό του ελληνικού κράτους δομές που ασχολούνταν, όχι πια αποκλειστικά με την καταστολή της εργατικής τάξης, αλλά και με την καθημερινότητά της, με τις ιδεολογίες και τον πολιτισμό της.⁴ Η κρατική «Επιτροπή Αποκατάστασης των Προσφύγων» διαχειρίστηκε τεράστια ποσά από το εξωτερικό, διανέμοντάς τα σε κατασκευαστικές εταιρείες και εργολάβους. Ταυτόχρονα συστάθηκε ως ίσως ο πρώτος κρατικός οργανισμός με έργο την μακροσκοπική διαχείριση της εργατικής τάξης, όχι με όρους καταστολής, αλλά με όρους πρόνοιας. Το πρωτοφανές, αλλά και τόσο κείνσιανό, που έκανε η Επιτροπή Αποκατάστασης των Προσφύγων σε καιρούς απόλυτης κυριαρχίας του *laissez faire*, ήταν η άσκηση εργατικής πολιτικής μέσω του στησίματος «υποδομών πρόνοιας», δηλαδή μέσω οικοδομικών εργασιών. Η διαφορά με την αμιγώς κατασταλτική πολιτική είναι βέβαια λεπτή· όσο και η διαφορά μεταξύ της ξιφολόγησης από τη μια και του στησίματος ενός γκέτο από την άλλη.⁵

Όπως και να 'χει, η σχετική τεχνογνωσία αποδείχθηκε πολύτιμη στην επόμενη δεκαετία. Όπως και στις ΗΠΑ, μπροστά στην καπιταλιστική κρίση οι ιδεολογίες του *laissez faire* τράπηκαν σε άτακτη φυγή. Οι νέες κείνσιανές ιδέες στήθηκαν γύρω από τον κρατικό προστατευτισμό των «ελληνικών προϊόντων», την «υποκατάσταση των εισαγωγών» και τα δημόσια έργα κάθε είδους και κλίμακας. Είναι τότε που στήθηκε το πρώτο πανελλήνιο δημόσιο οδικό δίκτυο, που αποξηράνθηκαν οι πεδιάδες της μόλις κατακτημένης Μακεδονίας, που απαγορεύθηκαν οι εισαγωγές ακόμη και μηχανημάτων για τη βιομηχανία. Οι Έλληνες άνεργοι δούλεψαν στα τεράστια δημόσια έργα της δεκαετίας του '30 με σχεδόν καταναγκαστικό τρόπο, όπως και οι Γερμανοί τους αντίστοιχοι, πάντα υπό κρατική εργοδοσία και επιτήρηση. Δίπλα σε αυτή την χρησιμοποίηση των ανέργων σε δημόσια έργα και το κράτος ως εργοδότη χειρωνακτικής εργασίας βρίσκουμε άλλες πιο οργανωμένες προνοιακές ιδέες που αφορούσαν τον «ιδιωτικό τομέα». Μία από τις πρώτες ήταν η σύσταση ενός «Ταμείου Ασφαλίσεως Καπνεργατών» το 1929, που πήγε μαζί με την ιδέα ότι οι καπνεργάτες θα πρέπει να προμηθεύονται μια «κάρτα καπνεργάτη» από το κράτος και ότι θα επιτρέπεται ή θα απαγορεύεται να δουλεύουν αναλόγως με το αν έχουν ή όχι κάρτα.

Η καπνεργατική κάρτα θα έδινε στον κάτοχό της δικαίωμα κάποιου επιδόματος ανεργίας και στο κράτος και τα αφεντικά των καπναποθηκών το δικαίωμα να λένε ποιος είναι καπνεργάτης και ποιος δεν είναι, δηλαδή να διαχειρίζονται το καπνεργατικό δυναμικό αναλόγως ατομικού ζήλου, συμπεριφοράς και πολιτικών φρονημάτων. Κανένας σημερινός αριστερός δεν θα το περίμενε, αλλά ήταν λογικό: οι καπνεργάτες, το πιο οργανωμένο και μαχητικό τμήμα της εργατικής τάξης, ουδέποτε είχαν σκεφτεί έως τότε να ζητήσουν επίδομα ανεργίας, ταμείο ασφάλισης ή «κάρτα καπνεργάτη». Οι απεργίες τους, από την προσάρτηση της Μακεδονίας και μετά, ήταν σταθερά προσανατολισμένες στην αναγνώριση των σωματείων τους, στην πρόσληψη εργατών αναλόγως των υποδείξεων του σωματείου και στον τρόπο οργάνωσης της εργασίας στο εσωτερικό των εργασιακών χώρων. Οι καπνεργάτες αντιστάθηκαν στην θέσπιση της καπνεργατικής κάρτας και του επιδόματος ανεργίας, όχι μόνο την στιγμή της θέσπισής τους, αλλά για δεκαετίες πιο πριν. Οι απεργίες και οι καταλήψεις καπναποθηκών που εξελίχθηκαν έως το 1930 ήταν οι τελευταίες μεγάλες απεργίες του καπνεργατικού προλεταριάτου πριν από το 1936 και την ανταρσία της Θεσσαλονίκης. Η τελική τους ήττα ήταν ένας θρίαμβος του νεογέννητου μεσοπολεμικού κράτους πρόνοιας και ταυτόχρονα μια μεγάλη ήττα της εργατικής τάξης. Από τότε και έπειτα, το κράτος και οι εργοδότες έσφιξαν τον έλεγχό τους γύρω από τη σύσταση και τους τρόπους πολιτικής οργάνωσης του σώματος των καπνεργατών, εδραίασαν την κυριαρχία τους στους χώρους εργασίας και αναδιάρθρωσαν την παραγωγή με νέες τεχνολογίες που πιο πριν δεν μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν λόγω της εργατικής αντίστασης (γράψτε στο google «τόγκα», ή δείτε το σχετικό sidebar).⁶

Στο επίπεδο της «εθνικής» εργατικής πολιτικής, οι ιδέες περί υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης και «ιδρύματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων» εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στα σοβαρά το 1929, μαζί με την κάρτα των καπνεργατών, την παγκόσμια οικονομική κρίση και το «ιδιώνυμο», που για όσους δεν το ξέρουν ήταν μια νομοθεσία ποινικοποίησης της κομμουνιστικής σκέψης. Τα τρία δεν ήταν άσχετα μεταξύ τους. Με τα λόγια του Ελ. Βενιζέλου, που ως για άλλη μια φορά πρωθυπουργός, εκπρόσωπος της αστικής τάξης και παλιός εκσυγχρονιστής του ελληνικού κράτους, προφανώς βρέθηκε να ηγείται των κείνσιανών αλλά νοτιοβαλκανικά, «οι κοινωνικές ασφαλίσεις θα είναι για όλους τους εργάτες η απόδειξη ότι μπορούν να περιμένουν βεβαίως τη βελτίωση της θέσης τους από την εύρυθμη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών και όχι από την ανατροπή που επιδιώκει η Τρίτη Διεθνής».⁷ Πράγματι, το πρώτο νομοσχέδιο περί «κοινωνικών ασφαλίσεων» δόθηκε για δημοσίευση στις 29 Μαΐου του 1929, δύο μόλις μέρες προτού το «ιδιώνυμο» γίνει νόμος του κράτους. Η διαφορά δεν ήταν μόνο ότι το ένα ήταν νόμος ενώ το άλλο

Κοινωνικό κράτος και τεχνοπολιτική 1923

Όπως βλέπουμε στα εγκαίνια του προσφυγικού συνοικισμού του Βύρωνα, το 1923 η μορφή του ελληνικού κοινωνικού κράτους ήταν σαφώς επηρεασμένη από το τι ήταν το ελληνικό κράτος.

Ο ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΣ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΣ ΒΥΡΩΝΟΣ

Υπό το κ. ΓΕΩΡΓ. ΣΟΥΛΗ, Μηχανικού-Αρχιτέκτονος.

Γενικό
Το ζήτημα της ανέγερσης του προσφυγικού Συνοικισμού Βύρωνος άρκευθη το πρώτον κατά Νοέμβριον του 1922 παρ' ημών, δευτέροντος τότε την Γενικήν Έπιτροπήν του Υπουργείου Παιδείας, επί τῆς σκοπῆς εἰς τὴν ὀργανωτικὴν δύναμιν τοῦ ὅποιου ἀρκεύεται μὲν μέρος τοῦ συντελεσθέντος ἔργου, ὅμως ἐν συνερῶν μετ' ἡμῶν προῆλθ' εἰς τὰς ἐκτελεστέας ἐνεργείας πρὸς ταχέαν ἐναρξίν τῶν ἔργων.
Ἀνευρέθη τότε τὸ παρὰ τὴν Ἀνάληψιν (Παγκρατίου) γήπεδον τοῦ Δημοσίου, ἐκτετατικῶς περὶ τοῦ 114 στρεμ-

Εἰς. 1.—Γενικὸν διάγραμμα τοῦ συνοικισμοῦ Βύρωνος.

Οι οικισμοί των προσφύγων φτιάχτηκαν με ξένο χρήμα, κρατική επίβλεψη και ιδιωτική πρωτοβουλία. Η κατασκευή τους έγινε εξαρχής αντιληπτή ως εργατική πολιτική. Μένοντας στο παράδειγμα του γκέτο του Βύρωνα, μαθαίνουμε ότι η γενική γραμμή αποκλεισμού των προσφύγων σε γκέτο είχε τις λεπτές διαφοροποιήσεις της: «υπήρχεν ανάγκη να ληφθεί πρόνοια δια την αποκατάστασιν μιας τάξεως εξ αυτών [ενν. των προσφύγων], η οποία, περισώσασα οπωσδήποτε μικρά τινά περιουσίαν, έβλεπε ταύτην βαθμίδον εξαμιζομένην (...). Δια την τάξιν ταύτην (...) απεφασίσθη η ανοικοδόμησις μικρών μονοκατοικιών παρεχουσών στοιχειώδεις τινάς ανέσεις (...)». Η οικοδόμηση προσφυγικών κατοικιών και η διατήρηση μιας ταξικής διαστρωμάτωσης στο εσωτερικό του προσφυγικού σώματος γινόταν αντιληπτές ως μία ενιαία τεχνοπολιτική διαδικασία. Η κρατική εργατική πολιτική είχε αποκτήσει οικοδομικό τμήμα.¹⁰

απλό νομοσχέδιο. Ήταν επίσης ότι το «ιδιώνυμο» πατούσε στις παλιές δοκιμασμένες τεχνικές κατασταλτικού ελέγχου, ενώ το νομοσχέδιο περί κοινωνικών ασφαλίσεων στα πολύ πιο σαθρά χρώματα της νέας κείνσιανής διευθέτησης. Οι «κοινωνικές ασφαλίσεις» βρήκαν μπροστά τους τεράστιες αντιδράσεις από τους εργοδότες που δημόσια υποπεύονταν «κομμουνιστικό δάκτυλο» και ιδιωτικά ήθελαν να πληρώνουν ελάχιστες εισφορές και να ελέγχουν οι ίδιοι και όχι το κράτος τα ταμεία που θα προέκυπταν· με τα λόγια του κυρίου Α. Χατζηκυριάκου προέδρου του ΣΕΒ, ο ΣΕΒ έπρεπε να αναλάβει τη διοίκηση των ταμείων, ειδάλως θα ήταν κομμουνιστικά. Από την άλλη, οι ιδέες περί υποχρεωτικής ασφάλισης βρήκαν ελάχιστη υποστήριξη από τους εργάτες που, όπως είδαμε ήδη, ποτέ τους δεν είχαν σκεφτεί τέτοιο πράγμα. Εξαιρεση φυσικά αποτελούσε η (και τότε) ξεφτισμένη ΓΣΕΕ.

Σύνοψη: το κράτος αμφιταλαντευόταν μεταξύ νέων και δοκιμασμένων ιδεών, τα αφεντικά έπαιζαν το «τραβάτε με κι ας κλαίω» και οι εργάτες αδιαφορούσαν, εκτός από τους κρατικοποιημένους εκπροσώπους τους. Το συγκεκριμένο ιστορικό μίγμα παραμένει χαρακτηριστικά ανεξιχνίαστο, ειδικά για τους εμβραβισμένους στον νοτιοβαλκανικό κείνσιανισμό του ΠΑΣΟΚ και της αριστεράς των '80s. Το μεγάλο μυστήριο της μυστηριώδους ιστορίας του ελληνικού κράτους πρόνοιας βρίσκεται στα 1937. Τότε, εκείνο που δεν είχε καταστεί δυνατό τα χρόνια που προηγήθηκαν, δηλαδή η ίδρυση του ΙΚΑ, έλαβε χώρα, όχι υπό τη «φωτισμένη και προοδευτική αστική ηγεσία» του (πραξικοπηματία) κυρίου Βενιζέλου, όχι με την υποστήριξη του ΚΚΕ που είχε πάρει την άγουσα για την εξορία, αλλά με τις ευλογίες της φασιστικής δικτατορίας του Μεταξά, την 1^η Δεκέμβρη του 1937. Η αμχανία που δημιουργεί στους αριστερούς ιστορικούς αυτό το αδιαμφισβήτητο γεγονός είναι διάχυτη και αισθητή. Αλλά δεν είναι ανάγκη να τη συμμεριστούμε κι εμείς. Αρκεί να προστρέξουμε στον συγκεκριμένο τρόπο εφαρμογής των πρώτων κοινωνικών ασφαλίσεων στην Ελλάδα.

Το ΙΚΑ στις απαρχές του συμπεριέλαβε περίπου 300.000 εργάτες. Οι μισοί από αυτούς τους εργάτες ήταν ηλικίας κάτω των 30 ετών, με τις ανάλογες μειωμένες πιθανότητες να ζητήσουν κάτι από το ταμείο στο άμεσο μέλλον. Και το πιο σημαντικό: «η τοποθέτηση του μεγαλύτερου μέρους των αποθεματικών έγινε σε κρατικά δάνεια».⁸ Όπως όλα τα πράγματα στις απαρχές τους, το νόημα του ελληνικού Ιδρύματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων ήταν σαφές: οι εργάτες δάνειζαν υποχρεωτικά ένα κομμάτι της αμοιβής τους στο κράτος. Αυτό το δάνειο δεν ήταν όπως όλα τα δάνεια: οι δανειστές δεν μπορούσαν να διεκδικήσουν τα χρήματά τους πίσω, παρά μόνο σε περίπτωση ασθένειας ή ατυχήματος, περνώντας από τα περίπλοκα προαπαιτούμενα που είχε στήσει η κρατική γραφειοκρατία. Όσο για το τι έκανε το ελληνικό κράτος με τα χρήματα που δανειζόταν υποχρεωτικά από τους εργάτες, αυτό θα πρέπει να είναι περισσότερο από σαφές για όποιον γνωρίζει ότι η δικτατορία του Μεταξά δεν ήταν παρά η πολιτική, ιδεολογική και υλική προετοιμασία για τον πόλεμο του 1940. Τα μεγαλύτερα ελληνικά δημόσια έργα πριν από το 1940 ήταν η οχύρωση της Μακεδονίας με τα «οχυρά Μεταξά». Οι μεγαλύτερες δημόσιες δαπάνες ήταν οι εξοπλιστικές δαπάνες για τον επερχόμενο πόλεμο με την Ιταλία και τη Βουλγαρία. Το βασικό άμεσο επίτευγμα της εισαγωγής του «κοινωνικού κράτους» στην Ελλάδα δεν ήταν διαφορετικό από εκείνο που απόλαυσαν τα υπόλοιπα καπιταλιστικά έθνη κράτη του μεσοπολέμου: η εργατική τάξη πλήρωσε άμεσα ένα επιπλέον καλό κομμάτι των εργαλείων της σφαγής της.

Προτού περάσουμε στο σημερινό «ασφαλιστικό ζήτημα», ας συνοψίσουμε το γενικό δίδαγμα που προκύπτει από όλα ετούτα: Καλό θα ήταν να επιδεικνύουμε τουλάχιστον τον στοιχειώδη σεβασμό στην ιστορία της εργατικής τάξης· δηλαδή, όποτε μπαίνουμε στον πειρασμό να πούμε ότι όλα ετούτα ήταν κάποιο είδος «εργατική κατάκτηση», ας δαγκώνουμε τη γλώσσα μας. Και γενικότερα: η άκριτη προσφυγή σε ιδεολογικούς τυφλοσούρτες δεν διασφαλίζει την αξιοπρέπεια.

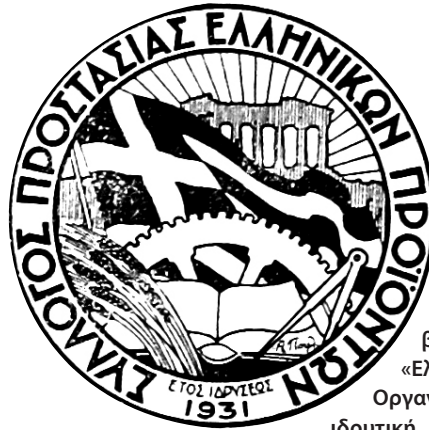
3. Το κοινωνικό κράτος θριαμβεύει

Η εφεύρεση των κρατικών συστημάτων πρόνοιας προέρχεται από την καπιταλιστική κρίση του μεσοπολέμου και τις δικτατορίες που άνησαν έως ότου πολέμησαν μεταξύ τους με έπαθλο το μοίρασμα του κόσμου.

Κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου τα κρατικά συστήματα πρόνοιας απέδειξαν πώς διέθεταν μια τριπλή χρησιμότητα. Πρώτον μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως τρόπος άντλησης χρημάτων από την εργατική τάξη. Δεύτερον μπορούσαν να επιβάλλουν την πειθαρχία με δεκάδες τρόπους. Τρίτον μπορούσαν να καταστούν ο κατ' εξοχήν «τεχνικός», «αμερόληπτος» και αντικειμενικός τρόπος άσκησης εργατικής πολιτικής· πάντα βέβαια της εργατικής πολιτικής του κράτους των αφεντικών.

Όλα αυτά μπορούσαν να γίνουν με τρόπους πολύ πιο σύνθετους και πολύ λιγότερο «οικονομικούς» από τον ελληνικό «υποχρεωτικό δανεισμό» του 1937-40. Στη βάση του πράγματος, βέβαια, παρέμενε η απλή ιδέα της υποχρεωτικής περιοδικής εισφοράς σε ένα ταμείο τα χρήματα του οποίου ελέγχονταν από το κράτος. Από εκεί κι έπειτα όμως, μπορούσε να ξεκινήσει η εργατική πολιτική.

Πάνω απ' όλα προστασία

Ο «Σύλλογος Προστασίας Ελληνικών Προϊόντων» ιδρύθηκε τον Νοέμβριο του 1931 με πρωτεργάτη τον Λουκά Κανακάρη Ρούφο, μετέπειτα γνωστό μεταξικό φασίστα, τότε βενιζελικό και επίσης πρόεδρο της «Ελληνικής Εταιρείας Επιστημονικής Οργανώσεως της Εργασίας». Στην ιδρυτική του συνέλευση, οι κρατικές πρωτοβουλίες για το ξεπέρασμα της κρίσεως επαινέθηκαν ποικιλοτρόπως, με πρώτη την κρατική παραγγελία «υφάσματος για τις φυλακές» προς την ελληνική βιομηχανία. Η όλη υπόθεση μας θυμίζει ότι «η πρόνοια» είχε εξαρχής πολλά ποδάρια. Το υπέροχο λογότυπο δεν ξέρουμε ποιος το έφτιαξε.

Πρώτα στο επίπεδο της γενικής κοινωνικής μηχανικής: από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά, κάθε εναλλακτική καταστράφηκε και οι παροχές του «κράτους πρόνοιας» έγιναν στην κυριολεξία ο μοναδικός τρόπος επιβίωσης για τα γεράματα, την παιδική ηλικία, την ασθένεια και το ατύχημα της εργατικής τάξης. Τέρμα η αλληλοβοήθεια, τα εργατικά ταμεία και οι διάφορες εργατικές πρακτικές του μεσοπολέμου. Στη θέση τους μπήκαν η κρατική «επιτροπή αξιολόγησης», ο γιατρός και ο κοινωνικός λειτουργός, η κρατική νομοθεσία. Όλα αυτά λειτουργούσαν και ελέγχονταν δια των αριθμών. Αυτά τα χρήματα (τα χρήματα των ταμείων) και η επιστροφή τους σε εκείνους που τα είχαν συνεισφέρει αρχικά, γρήγορα επενδύθηκαν με μυριάδες νόμων, κανόνων και γραφειοκρατικών διαδικασιών. Το σαγηνευτικό για το κράτος και τα αφεντικά, εκτός από τα λεφτά των ταμείων, ήταν ότι οι κανόνες, μέσα στην πολλές φορές σαδιστική περιπλοκότητά τους, μπορούσαν να λειτουργήσουν ως γενικοί κανόνες διαχείρισης, πειθάρχησης και αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης.

Ποιος δικαιούται σύνταξη, σε ποια ηλικία και υπό ποιες προϋποθέσεις; Πότε συνταξιοδοτούνται οι δημόσιοι και πότε οι ιδιωτικοί υπάλληλοι; Ποιος είναι ανάπηρος και ποιος όχι; Πόσες ημέρες άδεια δικαιούται μία έγκυος; Πόσες ημέρες πρέπει να δουλεύεις τον χρόνο για να δικαιούσαι επίδομα ανεργίας; Πότε ένα παιδί είναι παραμελημένο; Τέτοιες ερωτήσεις ήταν κατασκευασμένες ώστε να καλύπτουν το σύνολο της εργατικής κοινωνικής εμπειρίας, όχι μόνο εντός, αλλά και εκτός δουλειάς, στο περίφημο πεδίο της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης. Και ταυτόχρονα όλες τους διέθεταν μια αντίστροφη όψη πειθάρχησης - πώς πρέπει να μένεις έγκυος, πώς πρέπει να δουλεύεις και να μένεις άνεργος ή ανάπηρος, πώς πρέπει να ανατρέφεις τα παιδιά σου, πώς και πόσο πρέπει να αρρωσταίνεις αναλόγως του αν είσαι δημόσιος ή ιδιωτικός εργάτης. Και όλες οι απαντήσεις δόθηκαν με την κατάρτιση περίπλοκων πινάκων και κρατικών αριθμητικών υπολογισμών. Τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας εξελίχθηκαν παράλληλα με καινοτομίες σε τομείς των μαθηματικών και της στατιστικής. Η επιστήμη που προέκυψε, η «αναλογιστική», είχε τις απαρχές της στον 17^ο αιώνα και στις πρώτες ασφαλιστικές εταιρείες. Τώρα όμως πολλαπλασίασε το βεληνεκές της και έγινε η επιστήμη που ασχολείται με τις κοινωνικές συνέπειες τωρινών κρατικών αποφάσεων. Για να έρθουμε για λίγο και στα σημερινά, η αναλογιστική είναι η επιστήμη μέσω της οποίας το κράτος γνωρίζει τις οικονομικές συνέπειες της σύνταξης στα 67: πόσοι παραπάνω θα πεθάνουν δίχως να πάρουν ποτέ τους σύνταξη, πόσα χρήματα δεν θα επιστραφούν ποτέ σε εκείνους που τα πλήρωσαν και ποια θα είναι η επίπτωση για τον κρατικό προϋπολογισμό.

Αυτού του είδους η κρατική σκέψη «τώρα» για το (άμεσο και αψώτερο) «μέλλον» είναι το βασικό χαρακτηριστικό των συστημάτων πρόνοιας. Αλλά δεν πρέπει να μπερδευόμαστε. Η προβολή των κρατικών πολιτικών στο μέλλον, κατά κανόνα δεν έχει τον χαρακτήρα της πρόβλεψης, της πρόληψης ή της φωτισμένης κοινωνικής μηχανικής, αλλά προσβλέπει στην επίλυση πολύ τωρινών ζητημάτων. Πρόσφατα, εν τω μέσω της συζήτησης περί «ασφαλιστικού», ο Πλάτων Τήνιος, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς και το London School of Economics, μεγαλοστέλεχος της Τράπεζας της Ελλάδος και συντάκτης μιας «πρωτοποριακής έκθεσης για το ασφαλιστικό» το μακρινό 1997, μας χάρισε μια ματιά στον τρόπο σκέψης των διοικητών των συστημάτων πρόνοιας. Το 1983, μας είπε, το σύστημα ασφάλισης βρισκόταν και πάλι «υπό κατάρρευση». Τότε, «κάποιος σκέφτηκε 'την' λύση»:

Έκανε υποχρεωτική την επικουρική ασφάλιση για τους μισθωτούς, και μάλιστα με απλόχερο τρόπο. Υποχρεώθηκαν όλοι να πληρώνουν για τον νέο κλάδο, λαμβάνοντας σε αντάλλαγμα

Κοινωνικό Κράτος και Τεχνοπολιτική 1930

Η πρέσα καπνού τύπου Τόγκα μπήκε στην παραγωγική διαδικασία από το 1931 και μετά, χάρη στην πολιτική ήττα των καπνεργατών που, όπως είδαμε, περιελάμβανε και υποχρεωτική ασφάλιση και επίδομα ανεργίας. Η νέα πρέσα σήμαινε ένα νέο σύστημα επεξεργασίας των καπνών και βασικά την αντικατάσταση των ανδρών από (πολύ φτηνότερες) γυναίκες στην παραγωγική διαδικασία. Η έκφραση «έπαθα μια τόγκα» σημαίνει «μου τη φέρανε», εγκυβρίζει την κρυφή σχέση μεταξύ «τεχνικών λύσεων» και εργατικής πολιτικής και παραμένει στο λεξιλόγιο των καπνεργατικών περιοχών μέχρι και σήμερα. Ρωτήστε κανένα Σερραίο και θα δείτε.

αυξημένα δικαιώματα, τα οποία θα άρχιζαν να εξασκούν μόνο δέκα χρόνια (και βάλει) μετά. Ο νέος υποχρεωτικός κλάδος επικουρικής ασφάλισης για είκοσι χρόνια είχε πολλά έσοδα και λίγα έξοδα - δηλαδή μεγάλα τρέχοντα πλεονάσματα. Τα πλεονάσματα αυτά «αξιοποιήθηκαν» για να γίνει ο εξορθολογισμός των κύριων συντάξεων. Ήδη, από το 1983, αυτοί που γνώριζαν μαθηματικά, ήξεραν ότι ο νέος κλάδος είχε μεγάλο αναλογιστικό έλλειμμα. Αλλά αυτό δεν απασχόλησε κανέναν· τότε.⁹

Ο θρήνος του Τήνιου για τους κακούς μελλοντικούς λογαριασμούς του ελληνικού κράτους είναι υποκριτικός όπως όλες οι γνώμες των ειδικών του κεφαλαίου. Γιατί η ιδέα της επικουρικής ασφάλισης, παρά το «αναλογιστικό έλλειμμα» του απώτερου μέλλοντος, είχε προφανώς πολιτική και οικονομική εφαρμογή στο παρόν του 1983. Ο αποτυχημένος πόλεμος του 1974 με το τουρκικό κράτος είχε οδηγήσει σε νέα κούρσα εξοπλισμών και «αγορές του αιώνα». Το εργατικό κίνημα της δεκαετίας του '70 είχε αντιμετωπιστεί με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία και τη σύσταση ενός νέου «εθνικού κορμού». Μια νέα αφήγηση της ιστορίας (και συνεπώς της φύσης) του ελληνικού κράτους βρισκόταν στα σκαριά. Κατά τη διάρκεια εκείνης της πραγματικής «πρώτης φοράς αριστερά», τα ασφαλιστικά ταμεία «έπνεαν τα λούστια», όπως συνέβαινε από ιδρύσεώς τους, δηλαδή το κράτος παρέμενε καπιταλιστικό κράτος των αφεντικών και δεν είχε καμία όρεξη, ούτε να αυξήσει τις εισφορές των εργοδοτών, ούτε να μειώσει τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς, ούτε να επιστρέψει σε κατάσταση ανοιχτού ταξικού πολέμου. Ευτυχώς, η εθνική συμφιλίωση είχε επιτέλους επιτευχθεί, ο εθνικός κορμός ετοιμαζόταν να διαπρέψει. Η εμπιστοσύνη στο κράτος από τη μεριά των μικροαστών μπορούσε να χρησιμεύσει ακόμη και σε αυτό το ταπεινό: όλοι πίστεψαν, όχι τα «δικαιώματα» του Τήνιου, αλλά την κρατική *υπόσχεση* ότι θα πάρουν κάποια στιγμή «επικουρική σύνταξη», ό,τι διάολο κι αν ήταν αυτό. Γιατί τους το είπε το κράτος. Και το κράτος, άλφα σε αγαπάει, βήτα δεν λέει ψέματα. Έτσι, τα αφεντικά και τα στρατιωτικά επιτελεία αφήθηκαν στην ησυχία τους, οι ασφαλιστικές εισφορές αυξήθηκαν δίχως ν' ανοίξει ρουθούνι και το σύστημα πρόνοιας έμεινε στη θέση του να εγγυάται την σχέση μεταξύ της εργατικής τάξης και του κράτους της. Για άλλα τριάντα χρόνια. Που δεν είναι και λίγα· όπως είδαμε πριν, ο Μεταξάς είχε κάνει τα κουμάντα του με τρία.

Τα διδάγματα που έχουμε να πάρουμε από εδώ είναι πολλαπλά. Πρώτον, η γενική προοπτική παρομοίωσης των δημόσιων οικονομικών με τα οικονομικά του εργατικού νοικοκυριού είναι ύπουλη και παραπλανητική - τα οικονομικά του εργατικού νοικοκυριού είναι τα οικονομικά της επιβίωσης - τα δημόσια οικονομικά είναι τα οικονομικά της ατέρμονης αναβολής της καπιταλιστικής κρίσης. Δεύτερον, οι κοινωνικές ασφαλίσεις ήταν εξαρχής και παραμένουν εργαλείο άσκησης εργατικής, ταξικής πολιτικής· το βασικό τους μέλημα είναι πρώτα και πάντα η επικουρία στις κρατικές πολιτικές, από την ειρηνική εκμετάλλευση και πειθάρχηση της εργατικής δύναμης (αυτό που τα αφεντικά λένε «κοινωνική συνοχή») μέχρι την πολεμική καταστροφή των εργατών, αναλόγως των απαιτήσεων της καπιταλιστικής κρίσης. Τρίτον, τα ασφαλιστικά ταμεία δεν προσβλέπουν στο απώτερο μέλλον· η βασική τους λειτουργία είναι η *πολιτική διαχείριση του παρόντος με εργαλείο την αναφορά στο απώτερο μέλλον*. Τέταρτον, η κρίση του «ασφαλιστικού συστήματος» είναι διαρκής και από κατασκευής του· αν μη τι άλλο γιατί στην ουσία πρόκειται για έναν ιμάντα που μεταβιβάζει χρήματα από την εργατική τάξη προς τα αφεντικά και επιστρέφει πειθαρχία και συναίνεση, πάντα με το φόβητρο του θανάτου. Η κρίση «των ταμείων» είναι μόνιμη γιατί από κατασκευής τα χρήματά τους χρησιμοποιούνται

για διαφορετικούς σκοπούς από τους επαγγελλόμενους. Το διαρκές τους έλλειμμα προκύπτει από τη διαφορά μεταξύ των επαγγελλόμενων και των πραγματικών τους χρήσεων. Αλλά και αν η «κρίση» δεν ήταν μόνιμη με οικονομικό τρόπο, η μονιμότητά της θα έπρεπε να εφευρεθεί (και ενίοτε εφευρίσκει αναλόγως των αναγκών) με πολιτικό τρόπο· κάθε έκτακτη ανάγκη βοηθάει στην πειθαρχία. Ότι αυτή η διαδικασία έφτασε να θεωρείται «εργατική κατάκτηση» είναι βέβαια μια επιμέρους στιγμή του μεγάλου κοινωνικού κατορθώματος που λεγόταν μεταπολίτευση ή γενικότερα κείσσιανό κράτος. Και τώρα μας αφήνει χρόνους.

4. Το κοινωνικό κράτος έχει τις μαύρες του

Η «κρίση» του ασφαλιστικού συστήματος που εμφανίζεται περιοδικά στον δημόσιο λόγο από το 1983 (λίγο λέμε, αλλά χάρην απλότητας), κρύβει μια μεγάλη αλήθεια. Τα αφεντικά μας γνώριζαν από το 1983 ότι η διεθνής ανταγωνιστικότητα επιτυγχάνεται μέσω της συρρίκνωσης των μισθών. Η συρρίκνωση των μισθών στην υπεραιχμή, κομμάτι αυτού που ο Μαρξ έλεγε σχετικός τρόπος αύξησης της υπεραξίας, είναι ένας τρόπος να μιλήσει κανείς για τη ζωή. Μικρότερος μισθός σημαίνει πιο σκισμένα ρούχα, πιο τρύπια παπούτσια, περισσότερες βλάβες που δεν επισκευάζονται, περισσότερες υποδομές που καταρρέουν. Σημαίνει και ότι ο εργάτης θα πεθάνει νωρίτερα. Καταλαβαίνετε· θα πεθάνει νωρίτερα, κατά μέσο όρο, κατά μια διάρκεια που θα προσδιοριστεί με τις αλάνθαστες εξισώσεις των αναλογιστικών μαθηματικών. Αλλά θα πεθάνει νωρίτερα.

Από το 2009 και μετά, τα αφεντικά μας αποφάσισαν να μας φέρουν άμεσα αντιμέτωπους με αυτό το γεγονός. Μείωσαν τους μισθούς για να μπορούν να τα βάλουν με τους διεθνείς ανταγωνιστές τους. Για πολλοστή φορά στην ιστορία του ελληνικού κράτους εξαφάνισαν τα χρήματα των ταμείων στην προσπάθειά τους να σώσουν τις τράπεζές τους. Επιδόθηκαν σε μια κούρσα μείωσης της αξίας της εργατικής δύναμης με πολιτικούς και στρατιωτικούς τρόπους. Η «κρίση του συστήματος ασφάλισης» είναι ο τρόπος τους να πουν ότι οι μειωμένοι μισθοί σημαίνουν μειωμένες εισφορές στα ταμεία και μιας και οι χρήσεις των χρημάτων των ταμείων θα παραμείνουν αυτές που όλοι αγαπήσαμε, δηλαδή κατά βάση όπλα, μπάτσες και δάνεια στα αφεντικά, το όλο πράγμα θα καταλήξει σε περαιτέρω περικοπές των ψίχουλων που προορίζονταν για την αναπαραγωγή των εργατών και συνεπώς σε περισσότερη δουλειά και συντομότερο θάνατο. Η μετάφραση αυτής της απλής αλήθειας στα αναλογιστικά μαθηματικά δεν αναιρεί την απλότητά της. Σύνταξη στα 67 αντί στα 65 σημαίνει περισσότερη δουλειά και συντομότερος θάνατος. Μείωση 10% της «δαπάνης», δηλαδή της ποσότητας ή/και της ποιότητας των φαρμάκων που δικαιούται ο ασθενής της ηπατίτιδας Β σημαίνει περισσότερη δουλειά και συντομότερος θάνατος (και στήριξη της ελληνικής φαρμακοβιομηχανίας). Και πάει λέγοντας. Φυσικά αυτό κατά κανένα τρόπο δεν σημαίνει ότι το κράτος των αφεντικών μας θα παραιτηθεί από τις πειθαρχικές, κατασταλτικές και ιδεολογικές χρήσεις του «συστήματος πρόνοιας». Ή από την δυνατότητα προβολής στο μέλλον με στόχο τον έλεγχο του παρόντος. Ή από την τεχνοπολιτική δυνατότητα άσκησης εργατικής πολιτικής με τα εργαλεία των υποδομών και της επιστήμης.

Και ιδού: οι πολιτικοί εκπρόσωποι των αφεντικών, για άλλη μια φορά ισχυρίζονται ότι θα «λύσουν το πρόβλημα» με στρατηγικό τρόπο, για δεκαετίες. Στην πραγματικότητα εκείνο που τους ενδιαφέρει είναι η άμεση αρπαγή, η άμεση συνθλιπτική κατάρρευση των όρων ζωής της εργατικής τάξης και η στρατιωτική της διαχείριση. Στην πραγματικότητα εκείνο που τους ενδιαφέρει

Θέμα στις πανελλήνιες εξετάσεις

Το θέμα της Έκθεσης των πανελλήνιων εξετάσεων του 1985 έκανε μεγάλο ντόρο, αν και για τους λάθος λόγους. Το πρόβλημα που προβληματίσε βαθιά τον κόσμο όλο ήταν ότι η συντριπτική πλειοψηφία των υποψηφίων δεν ήξερε τι σημαίνουν οι λέξεις «αρωγή» και «ευδοκίμηση». Το ίδιο το θέμα ωστόσο είχε ως εξής:

Ο άνθρωπος, ο αποφασισμένος να μάθει πολλά γράμματα και να διαπρέψει σε μια επιστήμη ή σε μια τέχνη, δεν αποβλέπει πια, κατά την επικρατούσα άποψη, στην προσωπική του μόνο ευδοκίμηση. Προσφέρει και στους άλλους πολύτιμη αρωγή.

Οι ιδεολογίες του *laissez faire* επέστρεφαν ανεπαίσθητα αλλά θριαμβευτικά μαζί με την «κρίση του ασφαλιστικού συστήματος»...

είναι ο τωρινός παγκόσμιος καπιταλιστικός ανταγωνισμός, από την εμπορική μάχη των εξαγωγών μέχρι τη στρατιωτική μάχη στη Συρία. Η άμεση επιβίωσή τους εις βάρος μας. Θα έπρεπε να έχουν κουραστεί να αναμασάνε τις ίδιες ιδεολογίες, τις ίδιες κρίσεις και τις ίδιες λύσεις επί σχεδόν έναν αιώνα. Αλλά εδώ δεν έχουμε κουραστεί εμείς, θα κουραστούν αυτοί;

Πράγματι, το βασικό γεγονός είναι ότι εμείς δεν έχουμε ακόμη κουραστεί. Το 2001, το «νομοσχέδιο Γιαννίτση για το ασφαλιστικό» πάρθηκε πίσω έπειτα από μια διήμερη απεργία και μια διαδήλωση της ΓΣΕΕ (στην κυριολεξία· αυτά τα δύο). Η υπόθεση έγινε αντιληπτή ως θρίαμβος της εργατικής τάξης, ως επαλήθευση του ορθού οργανωτικού της σχεδίου, ως επαλήθευση της ιδεολογίας της, σύμφωνα με την οποία η κρατική πολιτική εξαρτάται από την εκάστοτε «κυβέρνηση» και το περίφημο φόβητρο του «πολιτικού κόστους». Τελικά ως επαλήθευση των ιδεών περί καλού και κακού κράτους που τόσο αρμονικά συνόδευαν τον κείνσιανό συνδικαλισμό. Το κράτος πρόνοιας ήταν «εργατική κατάκτηση», μάς είπαν. Άρα μπορούμε να το υπερασπιστούμε χρησιμοποιώντας τα ίδια εργαλεία με τα οποία το είχαμε «κατακτήσει» εξ αρχής. Φυσικά αυτό ήταν απλά αδύνατο, γιατί, όπως είδαμε, ουδέποτε η εργατική τάξη είχε «κατακτήσει» ή έστω ζητήσει τέτοιο πράγμα, πόσο μάλλον με οργανωτικό όχημα την ξεφτιλισμένη κείνσιανη κρατικίστικη ΓΣΕΕ. Και πρακτικά: όλοι ήξεραν ότι οι διαδηλώσεις της ΓΣΕΕ, από την «εργατική ηγεσία» μέχρι τους διαδηλωτές, αποτελούνται αποκλειστικά από δημόσιους υπαλλήλους. Όλοι ήξεραν ότι η εργατική τάξη της χώρας είναι ανοργάνωτη, ιδεολογικά χειραγωγούμενη από το κράτος, ότι ο ρατσισμός και ο εθνικισμός την τρώνε σαν το σαράκι. Και όλοι επέλεξαν να παραστήσουν πως παρό' αυτά, ο θρίαμβος εναντίον των σχεδίων των αφεντικών ήταν εφικτός. Γιατί διαδήλωσε η ΓΣΕΕ, αποδεικνύοντας ότι απλά δεν υπήρχε καμία άλλη εργατική οργάνωση ικανή να διαδηλώσει.

Σήμερα τα αφεντικά δηλώνουν σε όλους τους τόνους ότι έχουν καταλάβει το νόημα του τελευταίου σημείου πολύ καλύτερα από οποιονδήποτε άλλον. Ότι αυτό που έχουν βάλει μπροστά είναι ο ταξικός πόλεμος στην πιο καθαρή του μορφή. Ότι ο ταξικός πόλεμος δεν είναι μια διαδικασία που διεξάγεται με φιλικούς όρους, με διαπραγματεύσεις και εκλογές. Ότι οι αποφάσεις τους έχουν στρατηγικό και όχι τακτικό χαρακτήρα, συνεπώς δεν εξαρτώνται από «κυβερνήσεις». Το περίφημο εργατικό κίνημα από τη μεριά του, καθώς γράφονται αυτές οι γραμμές, ετοιμάζεται να κατέβει σε άλλη μία μονοήμερη απεργία της ΓΣΕΕ, να θριαμβεύσει ξανά, έστω και αν για άλλη μια φορά ο μοναδικός θρίαμβος θα είναι η εκ νέου επικύρωση της ιδεολογικής ισχύος των απολιθωμάτων. Υπάρχει ωστόσο μια μικρή διαφορά σε σχέση με το 2001. Στη βάση του προαναγγελθέντος θριάμβου των απολιθωμάτων δεν βρίσκεται πια η επικερδής ιδεολογική τύφλωση. Τώρα τα θεμέλια είναι όλο και πιο σαθρά: η απουσία εναλλακτικών οργανωτικών επιλογών που γίνεται αντιληπτή με ολοένα μεγαλύτερη διαύγεια, και φυσικά ο φόβος και η άγνοια. Φόβος ότι τα όσα ζούμε απορρέουν από στρατηγικές επιλογές του κράτους και των αφεντικών μας. Φόβος ότι πρέπει να κάνουμε κι εμείς τις δικές μας στρατηγικές επιλογές. Φόβος ότι πρέπει να ανασυσταθούμε ξανά ως εργατική τάξη. Και πλήρης άγνοια του τρόπου με τον οποίο μπορεί να αναβιώσει η ξεχασμένη τέχνη της αδιαλλαξίας.

Δεν ξέρουμε αν το καταλάβατε, αλλά ο φόβος και η άγνοια, δηλαδή η απουσία βεβαιότητων, είναι στη συγκεκριμένη περίπτωση κάπως ελπιδοφόρα. Κάπως σαν μέσα από το βόθρο να φαίνεται ουρανός.

Γραφιστική απεικόνιση της ταξικότητας του φύλου από την ελληνική έκδοση της «Πράβντα» την επομένη της τελευταίας απεργίας της ΓΣΕΕ. Η πιο πρόσφατη υπενθύμιση του πόσο ακίνδυνος ήταν ανέκαθεν οι απεργίες της ΓΣΕΕ είναι ότι πλέον μπορεί να συμμετέχει και η ίδια η «κυβέρνηση» αυτοπροσώπως· προφανώς ώστε να «πιέζεται» επί τόπου.

- 1 Το απόσπασμα παρατίθεται στο Μ. Κοριά, *Ο Εργάτης και το Χρονόμετρο: Τείλορισμός, Φορτισμός και Μαζική Παραγωγή*, Κομμούνια, 1985, σ. 140-41.
- 2 Το κείμενο του Κέινς με τίτλο «το Τέλος του Laissez-Faire», πραγματεύεται επί μακρόν την ιστορική προέλευση των ιδεών του 17^{ου} αιώνα περί της σχέσης κράτους και ατόμου. «Η μελέτη της ιστορίας των ιδεών είναι βασική προϋπόθεση για την χειραφέτηση του πνεύματος» καταλήγει κάποια στιγμή. Θέλει να επισημάνει ότι οι ιδέες έρχονται και παρέρχονται· η ταξική πάλη παραμένει. Μεταφρασμένα κείμενα του Κέινς μπορεί κανείς να βρει στην μπροσούρα της πολιτικής ομάδας Σπάταλοι, *Κείνσιανισμός*, Αθήνα, 2005.
- 3 Sergio Bologna, *Ναζισμός και Εργατική Τάξη: Κρίση, Κράτος Πρόνοιας και Αντιφασιστική Βία στη Γερμανία του Μεσοπολέμου*, Antifa Scripta, 2011, 76-94.
- 4 Για την κατασταλτική πλευρά του πράγματος, μπορεί να δει κανείς το Σπουδές στο Γαλανόμαυρο, *Ο Ελληνικός Φασισμός στον Μεσοπόλεμο*, Antifa Scripta, 2013 και ειδικά τα κεφάλαια 2 και 3. Για την «προνοιακή» πλευρά του πράγματος το κεφάλαιο 18.
- 5 Εδώ μπορεί κανείς να διαβάσει το Λ. Λεοντίδου, *Πόλεις της Σιωπής: Εργατικός Εποικισμός της Αθήνας και του Πειραιά (1909-1940)*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1989.
- 6 Τα περί καπνεργατών βρισκονται στο Κ. Φουντανόπουλος, *Εργασία και Εργατικό Κίνημα στη Θεσσαλονίκη: Ηθική Οικονομία και Συλλογική Δράση στον Μεσοπόλεμο*, Νεφέλη, 2005, σ. 235-38, αλλά και σε ολόκληρο το βιβλίο. Ο Φουντανόπουλος είναι ένας από τους ελάχιστους Έλληνες ιστορικούς που ακολουθούν τον Ε. Ρ. Thompson κατά συνέπεια το βιβλίο του είναι ένα από τα ελάχιστα βιβλία που έχουν θέμα (με τα σωστά τους) την ιστορία της εργατικής τάξης στην Ελλάδα. Το πρόβλημα (πάντα πρέπει να υπάρχει πρόβλημα) είναι η απροθυμία του να δει τις διαφορές στο εσωτερικό της εργατικής τάξης και να διαχωρίσει μεταξύ των εργατών και των κρατιωτών εκπροσώπων τους που επίσης εμφανίζονται στην ίδια περίοδο.
- 7 Παρατίθεται στο Α. Λιάκος, *Εργασία και Πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου: Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η Ανάδυση των Κοινωνικών Θεσμών*, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τραπεζής της Ελλάδος, 1993, σ. 445.
- 8 Στο ίδιο, σελ. 531.
- 9 Π. Τήνιος, «Παιχνίδι με τα Σπίρτα σε Πυριτιδαποθήκη», *Καθημερινή*, 31/1/2016.
- 10 Γ. Σούλης, «Ο Προσφυγικός Συνοικισμός Βύρωνος», *Έργα #34*, 30/10/1926. Ο Σούλης ήταν ο αρχιτέκτονας που είχε αναλάβει τον σχεδιασμό του συνοικισμού.